

Romani Edvarda Raderfurda

LONDON

NJUJORK

RUSKA

PARIZ

roman

II tom

EDVARD RADERFURD

Prevela
Aleksandra Čabraja

■ Laguna ■

Naslov originala

Edward Rutherford
PARIS: THE NOVEL

Copyright © 2013 by Edward Rutherford
Copyright © 2017 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Ova knjiga je posvećena
uspomeni na mog rođaka
Žan-Luja Brizara,
pedijatra u bolnici Božon,
Britanskoj bolnici i Američkoj bolnici u Parizu.*

© Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

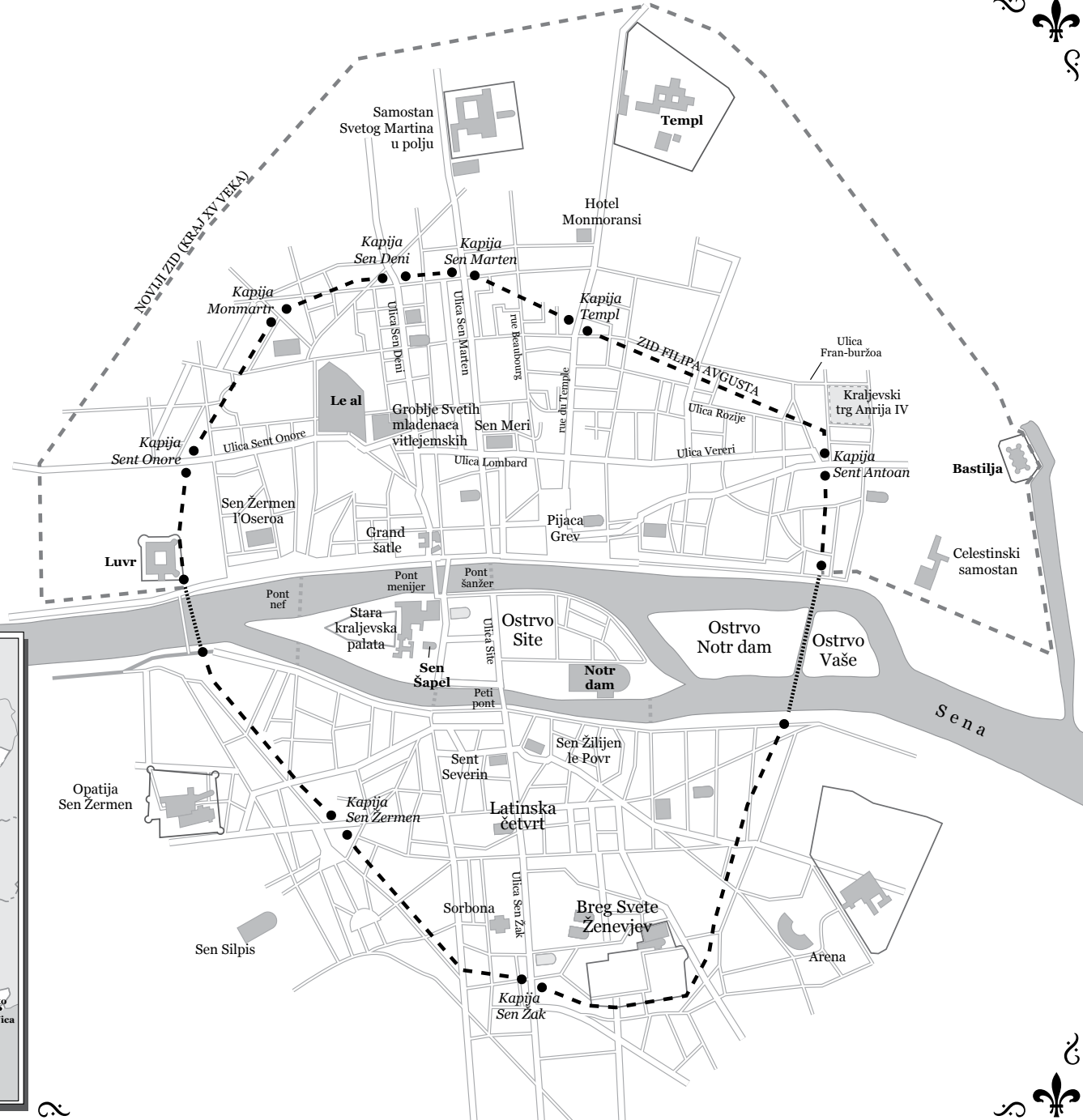
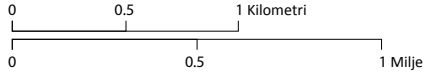
NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

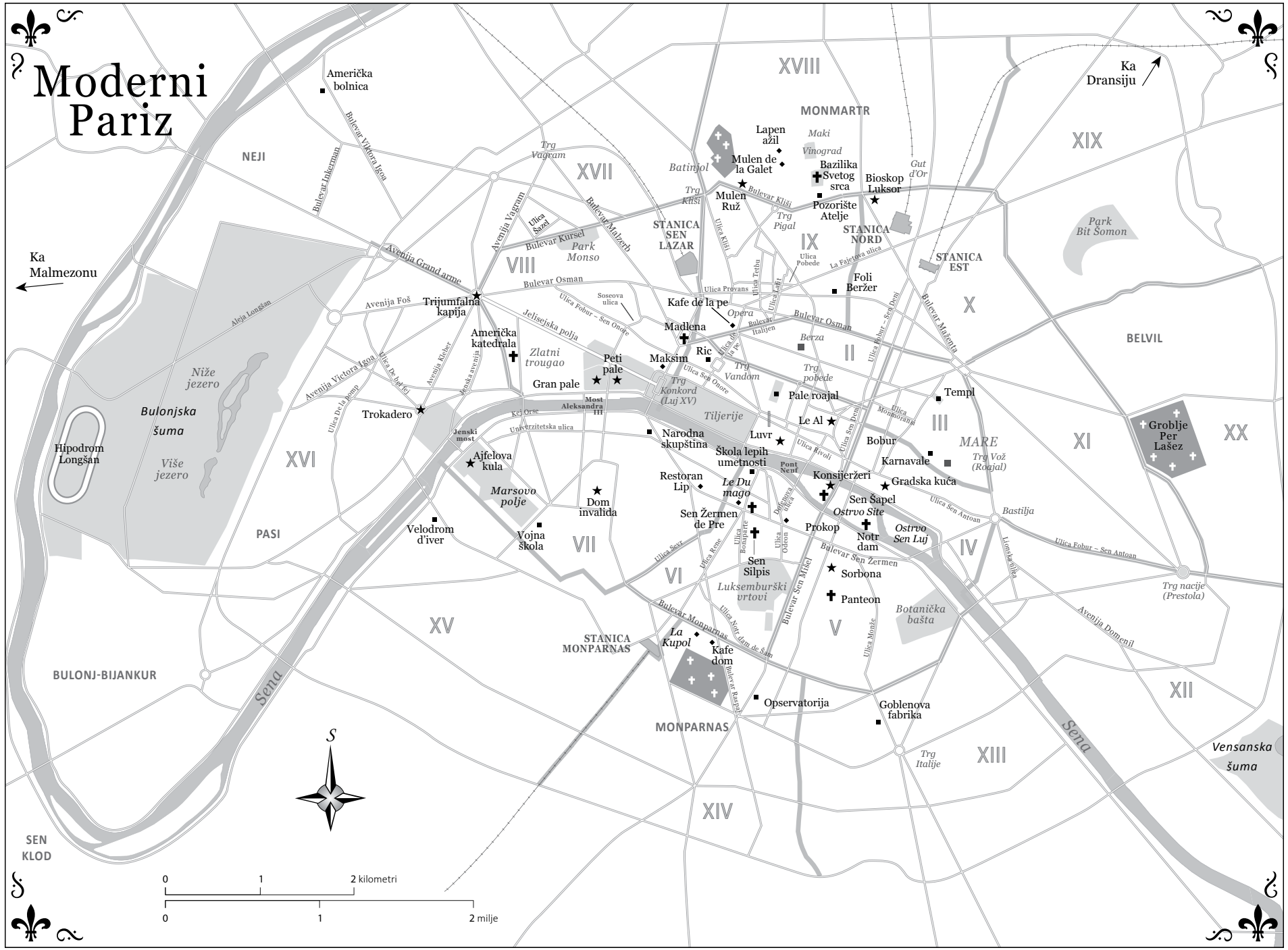
Sadržaj

Mape		viii–xi
<i>Četrnaesto poglavlje</i>	1903.	1
<i>Petnaesto poglavlje</i>	1907.	6
<i>Šesnaesto poglavlje</i>	1911.	20
<i>Sedamnaesto poglavlje</i>	1637.	34
<i>Osamnaesto poglavlje</i>	1914.	96
<i>Devetnaesto poglavlje</i>	1917.	111
<i>Dvadeseto poglavlje</i>	1918.	137
<i>Dvadeset prvo poglavlje</i>	1920.	147
<i>Dvadeset drugo poglavlje</i>	1924.	157
<i>Dvadeset treće poglavlje</i>	1936.	267
<i>Dvadeset četvrto poglavlje</i>	1794.	297
<i>Dvadeset peto poglavlje</i>	1936.	335
<i>Dvadeset šesto poglavlje</i>	1940.	354
<i>Epilog</i>	1968.	492
IZJAVE ZAHVALNOSTI		507

Stari Pariz

Moderni Pariz

Ka Malmезону

Ka Dransiju

SEN KLOD

0 1 2 kilometri
0 1 2 milje

Četrnaesto poglavlje

1903.

J oš pre nekoliko godina, ubrzo pošto je Editina majka umrla, Adelin je predložila Neu da se Edit i njen muž Toma Gaskon sa svojom decom presele u veliku kuću.

„Artritis u ruci me pomalo usporava, gospodine“, objasnila je Adelin, „zato mi zaista treba Editina pomoć. Ako bi mogla uvek da mi bude pri ruci, bilo bi mi mnogo lakše.“

„A gde bi oni živeli?“

„U potkrovlju imamo tri ili četiri prazne sobe. Toma je spretan radnik. Renoviraće ih bez ikakvih troškova po vas.“

Ovaj dogovor je odgovarao svima. Edit je nastavila da radi za istu platu, ali je stanovala besplatno. Toma je imao svoj posao, ali je rado pomagao i u kući kad je to bilo potrebno. „Ako ne budu uznemiravali stanare, deca će u kuću uneti porodični duh“, zaključio je mesje Ne.

Edit se činilo da je mesje Ne s godinama donekle postao popustljiviji. Sada je imala četvoro dece: najstarijeg Robera;

Anais; drugog sina, Pjera, kome je sad bilo pet godina; i malu Monik, porodično mezimče. A pošto sam nije imao unučadi, kruti stari advokat se prema njenoj deci ponašao kao pravi deda, donosio im čokolade i slatkiše, a ponekad i razne poklončice.

Jer Ortans se još ne beše udala. Negde početkom veka rekla je ocu da joj je doktor preporučio da zimu provodi u toplijoj klimi, i od tada je najčešće boravila u Monte Karlu.

Ortansin portret koji je naslikao Mark Blansar je, međutim, stajao na počasnom mestu. Mada je Ne u početku name-ravao da je izloži u svojoj kući, toliko se ponosio slikom da se činilo da je samo raskošna arhitektura predvorja s veličanstvenim stepeništem dostojno mesto za nju.

Dok su godine prolazile, Toma Gaskon i njegova porodica privikli su se na čudnu staru kuću kao na sopstveni dom.

Jednog hladnog martovskog dana gospodin Ne se pojavio, prilično zadovoljan sobom. Pošto je deci podelio bombone, pozvao je Edit i tetku Adelin i rekao im nešto što ih je iznenadilo.

„Prelistavajući neke stare dokumente, otkrio sam nešto neobično. Zna li koliko madmoazel Bak ima godina?“

„Mislim da joj je preko devedeset“, reče tetka Adelin.

„Ovog leta će napuniti stotinu. Imam papire koji to dokazuju.“

„To, gospodine, služi na čast brizi koju ste joj oduvek poklanjali“, reče Adelin.

„Zaista. A priredićemo i slavlje. Madmoazel Bak će učestvovati, čak i ako ne bude razumela o čemu je reč.“

„Veoma ste ljubazni, mesje.“

„Ali i više od toga. Jeste li pomislili kakav će nam to dobar publicitet doneti? Malo koji dom se, zaista, može pohvaliti stanarkom tih godina. Dospećemo u novine. Najbolja ustanova te vrste u Parizu.“

Edit ga nikada nije videla tako uzbuđenog.

„Hoćete li reći to madmoazel Bak?“, upita ona.

„Mislim da hoću. Učiniću to odmah – čak i ako me ona ne bude razumela.“ Odmah je pohitao napolje.

Nisu ga videli u narednih pola sata.

Edit ga je pronašla. Ležao je u hodniku, ispred Ortansinog portreta. Da li se srušio na putu do gospođice Bak ili je već obavio tu posetu kada je doživeo napad, ona nije mogla znati. Ali bilo je jasno da je preživeo težak moždani udar, i već je bio mrtav.

Stigavši iz Monte Karla, Ortans je obavila sve potrebne pripreme. Bila je mirna i pribrana. Pobrerala se da se na sahrani nađe dvadesetak očevih klijenata, kao i mnogi koji su se zajedno s njim bavili dobrotvornim radom, uključujući i Žila Blansara. Bio je to dostojanstven skup koji bi se njenom ocu veoma svideo. U pogrebnom govoru sveštenika koji je obilazio njihov dom, iznesene su činjenice o Neovom poreklu – uključujući čak i nagoveštaj da je možda bio u srodstvu s Volterom – kao i njegovi neumorni napori da obezbedi udobnost i sreću svih onih koji su bili povereni njegovom staranju.

Jedan od Neovih uspeha, kako je tada otkriveno, bilo je i to što je obezbedio sebi mesto na groblju *Per Lašez*. Ne baš

u aveniji u kojoj bi počivao njegov istaknuti rođak – među ostalim visokim Napoleonovim vojskovođama – ali u njihovoj blizini.

Ubrzo pošto su obavljene sve formalnosti, Ortans je ponovo otputovala na jug, naloživši Adelin i Edit da nastave da rade kao i obično, sve do njenog povratka u maju.

Ortans se vratila iz Monte Karla tek u drugoj nedelji maja. Na njihovo iznenađenje, pojavila se u društvu vrlo naočitog gospodina maslinaste puti po imenu mesje Ivanov, koji je, kako im je objasnila, bio njen finansijski savetnik.

„Ivanov: to je rusko ime, zar ne?“, upitala ga je tetka Adelin.

„Jeste rusko“, odgovorio je, „ali mi je majka bila Tunišanka.“

Gospodin Ivanov je imao sjajnu crnu kosu začesljanu unazad i savršeno krojenu odeću. Malo je govorio, ali je neprestano bio uz Ortans.

Ortans je mesec dana boravila u očevoj kući. Gotovo svakodnevno je obilazila dom. Tetka Adelin je rekla kako je njen otac želeo da proslavi stoti rođendan gospođice Bak, ali je Ortans kazala da je vrlo zauzeta i da će to morati da sačeka.

Jednog dana došla je s jednim sredovečnim parom i provela dva sata obilazeći zgradu i zagledajući svaku sobu.

Jedne lepe večeri sredinom juna, Ortans je ponovo svratila u dom. Pošto su decu odveli na spavanje, Toma i Edit su sedeli s tetkom Adelin u njenoj sobi.

„Imam novosti za vas“, rekla je Ortans. „Odmah se vraćam u Monte Karlo. Kuća je prodana. Novim vlasnicima, međutim, pomoć nije potrebna, te ćete svi morati da odete. Novi vlasnici će preuzeti kuću sutra, ali vi možete ostati ovde još dve nedelje.“

„Ali nemamo kuda da odemo“, pobuni se Toma.

„Imate čitave dve nedelje.“ Ona slegnu ramenima. „To bi trebalo da vam bude dovoljno da pronađete nešto drugo. Barem privremeno.“ Okrenula se gospodinu Ivanovu. „U predvorju je moja slika. Uzmite je. To je moje. Sada idem da se oprostim sa stanarima.“

Dok su tetka Adelin, Toma i Edit ostali da sede zapanjeno ćuteći, a gospodin Ivanov otišao da skine portret sa zida, Ortans je krenula uz stepenice. Edit je pošla za njom. Nije nameravala da prihvati njen predlog bez opiranja.

„Gospođice Ortans, sigurno nam možete dati bar još malo vremena. Imam četvoro dece.“

„Moraćete nekako da se snađete. Daću vam preporuke.“

„Tetka i ja smo godinama služile vašeg oca. Zar nam baš ništa nije ostavio?“

„Ne.“

Ortans nije zastala na prvom spratu, već je nastavila da se penje ka potkrovlju. Dok je Edit stajala na vratima, ušla je u sobu gospođice Bak. U njoj je vladala tišina.

„Gospođice Bak“, reče joj ona razgovetno, „da li me čujete?“ Iz metalnog kreveta nije se čuo nikakav zvuk. „Gospodin Ne je mrtav.“ Ortans zastade. „Kuća je prodana i svi su otišli. Potpuno ste sami.“ Opet je zastala, dajući joj vremena da shvati njene reči. „Došlo je vreme da umrete“, kazala je. Zatim je otišla.

Sišli su niz glavno stepenište. U hodniku je stajao gospodin Ivanov sa slikom u rukama.

„Šta ste rekli starici?“, upitao je.

Ortans slegnu ramenima.

„Istinu.“ Otvorila je ulazna vrata. „Hajdemo.“

Edit je ostala sama u hodniku, pitajući se šta da radi.

Petnaesto poglavlje

1907.

Rolan de Sinj nije mogao da veruje svojim ušima. Sada je već bio kapetan De Sinj, a njegov prijatelj kapetan postao je zapovednik. Ipak, i pored sveg poštovanja prema svom mentoru, Rolan je mislio da je komandant sigurno pogrešio.

„Uveravam vas, *mon cher ami*, da je to istina“, nastavio je njegov mentor. „Nisam vam to tada rekao, jer se zahvaljujući onom konobaru iz *Mulen ruža* – kome, uzgred, dugujete život – taj tip preplašio i odustao. Ali svi smo pazili na vas. Posle smrti vašeg oca, setićete se, regimenta je prekomanđovana, te je bilo manje razloga za brigu. Ali sada kad se vraćamo u Pariz, osećam obavezu da vam to kažem.“

„A ime tog ludaka, ili hulje – ne znam kako da ga nazovem?“

„Žak le Sur. Ne znam ništa o tome gde se on sad nalazi, ali ga je svakako moguće pronaći. Da li još uvek želi da vas ubije... ko zna.“ Nasmehio se. „Samo se čuvajte, ako opet krenete u posetu nekoj od pariskih kurtizana!“

„Mislim“, reče Rolan, „da ću posetiti tog konobara. Kako se zove?“

„Lik Gaskon.“

Lika je bilo lako naći. Sad je već imao sopstveni bar, tik pored Trga Pigal, nekoliko stotina metara istočno od *Mulen ruža*.

Bio je krupniji nego pre, ali jednako dopadljiv. A kad mu je Rolan objasnio ko je, klimnuo je glavom.

„Učinilo mi se da sam vas prepoznao, gospodine De Sinj. Znao sam da je vaša regimenta bila van Pariza. Srećan vam povratak.“

Rolan mu je ukratko objasnio kako je saznao za Le Sura.

„Razumete“, rekao je, „da donedavno nisam imao pojma o tome kakvu ste mi uslugu učinili.“

„Znam, mesje.“

„Želeo bih da prihvatite ovo kao znak moje zahvalnosti“, reče Rolan i pruži mu kovertu, u koju je Lik odmah zavirio.

„Više ste nego širokogrudi, gospodine De Sinj“, rekao je. „Sa ovim bih mogao da otvorim restoran.“

„Samo to nemojte potrošiti na trkama“, reče Rolan smešeći se. „Ali sad je pitanje, šta da radim s Le Surom? Imate li ikakvog pojma zašto je hteo da me ubije?“

„*Non, monsieur*. Nikada to nisam otkrio.“

„Želeo bih da razgovaram s njim. Zna li gde je?“

„Dajte mi jedan dan i saznaću, gospodine. Ali za vas bi moglo biti opasno da se sretnete s njim.“

„Poneću pištolj“, odgovori Rolan.

Rolanu je prijalo što se opet našao u porodičnoj kući. Sada kad je opet stanovao u Parizu, pomislio je da bi mogao da boravi u kući, koliko su mu vojne dužnosti dozvoljavale. Nameštaj je u većini soba bio prekriven čaršavima zbog

prašine, ali je njegova stara dadilja još uvek živela tu s kućepaziteljkom i sluškinjom i održavala domaćinstvo, a on je proveo veće u prijatnom razgovoru s njom.

Dok je obavljao svoje oficirske dužnosti, Rolan najčešće nije morao da razmišlja o politici. Međutim, kad se ponovo našao u starom domu svoje porodice, u velikom istorijskom centru Francuske, nije mogao da ne primeti razliku između prošlosti i sadašnjosti.

Preci koji su živeli u toj kući svakako su smatrali Englesku svojim tradicionalnim neprijateljem, što je vekovima i bila. Pa ipak, sada se sve to promenilo. Pojavilo se Bizmarkovo Nemačko carstvo. Francuska je hiljadu osamsto sedamdesete pretrpela poniženje i gubitak Alzasa i Lorene. Dok je Rolan bio dečak, koga su njegovi profesori iz katoličkog liceja nešto dalje u istoj ulici smatrali neprijateljima? Nemce, naravno. A koja je bila dužnost njegove generacije? Da osveti čast Francuske.

A ko su sada bili francuski saveznici protiv pretnje kajzerove Nemačke? Englezi, vezani za Francusku sporazumom *Entente cordiale*,* zajedno s Rusima, koji su takođe strahovali od kajzera.

Kud god da se krene ulicama Pariza, od ruševina srednjovekovnih zidina do Notr dama, sve do sumorne raskoši Doma invalida, priča je bila ista: ljude su uvek zvali u slavu ili u odbranu *la patrie*; ljudi su ginuli, na hiljade i hiljade. Borba za moć i, povremeno, pokušaj da se nađe ravnoteža moći među državama, dok mir opet ne bude uzdrman.

* Franc.: *Entente cordiale* – zajednički naziv za tri sporazuma koja su 1904. potpisali Ujedinjeno Kraljevstvo i Francuska, čime je formiran savez koji će se suprotstaviti Nemačkoj i Austrougarskoj u Prvom svetskom ratu. To je takođe osnov saveza Antante, koji je bio jedna od sukobljenih strana u Prvom svetskom ratu a čiji su glavni članovi bili Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska i Ruska carevina. (Prim. prev.)

Hoće li njegova generacija proći išta bolje, pitao se Rolan.

Lik Gaskon je održao reč. U toku večeri pojavio se sa Le Surovom adresom na poslu, u štampariji na obodu Belvila, pa čak i s njegovim nedeljnim rasporedom.

Rolan je krenuo od kuće narednog prepodneva. Plan mu je bio jednostavan. Ručaće kod *Maksima*. Posle toga, otići će da razgovara s Le Surom. Nije bio odlučio šta će raditi kasno posle podne i uveče. Ako nešto krene naopako, Le Sur bi ga do tada mogao već ubiti. Ili bi on mogao ubiti Le Sura. U svakom slučaju, veče bi moglo biti upropašteno. Nema svrhe da pravi planove koje neće moći da ostvari.

Pre nego što je izašao iz kuće, otkrio je mali problem. Njegov službeni revolver nije bilo lako sakriti. Iako je mogao da ga smesti u duboki džep svog kaputa, mogao bi biti otkriven kada kod *Maksima* bude skinuo kaput. Mogao je stoga da ga stavi u aktovku.

Međutim, i to je bilo nezgodno. Jer baš kao što nijedan džentlmen u Evropi ne bi dopustio da ga vide kako nosi paket, ako je to bilo moguće izbeći – u tu svrhu su postojale sluge, ili u najgorem slučaju, žene – tako je i aktovka, u skladu s predstavama Rolana de Sinja, činila da on previše liči na poslovnog čoveka umesto na plemića. Da je bio u uniformi ili da je odlazio na poslovni sastanak, to bi bilo nešto sasvim drugo; ali on je krenuo kod *Maksima* na ručak.

Nekoliko minuta je razmišljao o tome. Ako bi se odvezao tamo svojom kočijom, mogao bi ostaviti revolver u njoj. Ljupka kočija njegovog oca još uvek je stajala u ostavi, premda bez konja i kočijaša, a Rolan je razmišljao o tome da kupi sebi neki lep motorni automobil, možda dajmler.

Međutim, do tada nije imao nikakvo prevozno sredstvo, te je morao da se vozi iznajmljenim fijakerom. Pošto bi stigao do restorana, aktovku bi, razume se, ostavio u garderobi i uz malo sreće niko ne bi primetio da je došao s njom. Pitao se da li bi, posle ručka, mogao neupadljivo da izvadi revolver, gurne ga u džep kaputa i ostavi aktovku kod *Maksima* da je kasnije pokupi. Jer ako bi ga Le Sur, naime, ubio, pomisao da bi u novinama moglo pisati da je pored njegovog tela nađena aktovka, veoma ga je uznemiravala.

Da, odlučio je, pokušaće to da uradi.

Ipak, uprkos mogućoj opasnosti s kojom se suočavao, Rolan je bio veseo. Bio je vedar oktobarski dan. Bilo mu je drago što je opet u Parizu, i jedva je čekao da se upozna sa svim promenama koje su se dogodile otkad je prošli put bio u gradu.

Već su mu zapeli za oko automobili na ulicama – među kolima koja su vukli konji nije ih bilo mnogo, ali svakako više nego što ih je viđao u provinciji. Još više ga je iznenadio metro. Jer, iako se Pariz teško prilagođavao podzemnim vozovima, kada su se konačno pojavili, mreža se brzo širila. A iznad svega, oduševila ga je otmenost kitnjastih art nuvo ulaza u *Métro* koji su se pojavili u svim bulevarima. Bili su zaista dopadljivi.

Uskoro je uhvatio fijaker i rekao vozaču da produži obalom Sene, sve dok se nisu obreli naporedo s Domom invalida. Jer tu su se nalazila još tri nova gradska zdanja koja je mogao da posmatra u prolazu. Prvi je bio most.

Pont Alexandre III je takođe bio završen dok je Rolan bio van Pariza. Nazvan po ruskom caru koji je postao francuski saveznik u borbi protiv nemačke agresije, bio je raskošno

ukrašen. Par zlatnih krilatih konjaničkih skulptura krasio je stubove na oba kraja mosta, a i druga znamenja povezivala su Pariz sa Sankt Peterburgom. Možda je pomalo kitnjast, mislio je Rolan, ali je, sve u svemu, veličanstven.

Odmah preko mosta nalazila su se i ostala dva zdanja. S Rolanove leve strane, *Grand Palais*, a sa desne, *Petit Palais*.

Ako je veliki sajam iz hiljadu osamsto osamdeset devete u nasleđe Parizu ostavio Ajfelovu kulu, sledeći sajam, na prelazu iz jednog veka u drugi, ostavio je ova dva čudesna paviljona. Dve izložbene hale postavljene su jedna naspram druge i zamišljene kao dva ljupka kamena muzeja koji su se, tokom izgradnje, pretvorili u visoka staklena zdanja u stilu secesije. Liče na zgrade opere sagrađene od stakla, pomisli Rolan, a pošto su stajale sa obe strane avenije što je vodila ka novom mostu, s drvoredom Jelisejskih polja tik iza sebe, prizor nije mogao biti lepši.

Fijaker je skrenuo u Jelisejska polja. Koji trenutak kasnije našli su se na Trgu Konkord, skrećući ka Madleni, a s leve strane im se našao restoran *Maksim*.

Maksim: devedesetih godina, u vreme kad je Rolan odlazio iz Pariza, bio je to novi bistro koji se tek borio za mesto pod suncem. Ali sada je to već bila prava palata.

Naravno, bilo je veoma važno što se nalazio baš na takvom mestu. Smešten u širokoj ulici između Trga Konkord i Madlene, nalazio se u samom epicentru grada, podjednako za bogate Parižane i za goste. Fasada mu je bila neupadljiva. Ali ono što je restoran *Maksim* učinilo izrazito pomodnim bio je preobražaj njegove unutrašnjosti. Kada je ušao, Rolan se zaprepastio.

Beli stolnjaci, tamnocrveni tepisi i tapacirana sedišta duž zidova: raskošno, diskretno – sva ta plišana udobnost tako prikladna za uživanje u vrhunskom kulinarstvu.

Najgenijalniji je ipak bio dekor. Rezbareno drvo, oslikani paneli, lampe, čak i oslikana staklena tavanica – i sve to u stilu art nuvoa. Osvetljenje je bilo neupadljivo, pa ipak očaravajuće; bilo je veoma moderno, pa ipak, od trenutka kad je postavljeno činilo se da je oduvek bilo tu. Poput svih velikih hotela i restorana, *Maksim* nije bio samo mesto za ručavanje, već i pravo pozorište. I umetničko delo.

Rolan je naručio lagani obrok, filet lista i samo jednu čašu šablija. Počastio je sebe i malim čokoladnim kolačem i jakom kafom. Želeo je da bude usredsređen.

Nije sreo nikog poznatog, što je možda značilo da je predugo bio odsutan. Upravo je hteo da krene, kad je jedan gospodin zastao pored njega i obratio mu se.

„Gospodine De Sinje?“

Bio je to Žil Blanšar, nešto puniji nego kad su se poslednji put sreli, ali inače sasvim isti. Rolan odmah ustade da se pozdravi s njim.

Prijatno su procaskali. Rolan je čuo da su se Mari i Foks venčali i otišli u London, gde je Džejms trebalo da preuzme očev posao. Obavestio ga je da Mari već savršeno govori engleski.

Ipak, njeni roditelji su se nadali da Mari neće dugo biti odsutna – naročito zbog toga što je sada već imala i kćerku, Kler. „Moja unuka će savršeno govoriti engleski“, predviđao je njen deda. „Ali će, naravno, zauvek ostati Francuskinja.“

„Propustio sam priliku da se njome oženim“, reče Rolan uljudno. „Avaj, u to vreme mi je umro otac...“

U međuvremenu, nagovorio je Žila da mu obeća da će on i njegova supruga doći kod njega na večeru.

„Bar ću tada otvoriti kuću“, rekao je.

Pod pretpostavkom, naravno, da toliko poživi.

Osim jedne ili dve posete groblju *Per Lašez*, Rolan nikad nije bio ni blizu Belvila. Štamparija se nalazila u maloj industrijskoj četvrti između jednog gradilišta i zapuštene poslovne zgrade.

Čim je izašao iz kola, gurnuo je ruku u džep kaputa i držao je tako, blago oslonjenu na pištolj.

Ušavši u štampariju, zatekao se najpre u spoljnoj kancelariji, među hrpama nedavno odštampanih materijala – plakata, novina i reklama – na podu, i pred umrljanim drvenim pultom za kojim je stajao sitan i ćelav čovek u košulji. Miris papira i štamparskog mastila bio je tako jak da su Rolanu umalo zasuzile oči.

„Došao sam da vidim gospodina Le Sura.“

Ćelavi čovek se iznenadio.

„On radi. Da li vas očekuje?“

„Molim vas, recite mu da je jedan njegov stari prijatelj došao u Pariz i da želi da ga vidi.“

Čovek je preko volje prošao kroz vrata u dnu prostorije i minut kasnije se vratio s porukom da Le Sur nikog ne očekuje.

„Recite mu da ću sačekati“, odgovori Rolan. Ali nije bilo potrebe: trenutak kasnije, izazvan radoznalošću, Žak le Sur se pojavio na vratima.

Ugledavši De Sinja, skamenio se. Dakle, pomisli Rolan, on me poznaje. Međutim, posle kraćeg oklevanja, Le Sur se ipak pribrao.

„Da li se poznajemo, gospodine?“

„Kapetan Rolan de Sinj.“ Rolan ga je gledao pravo u oči.

„Nemam šta da vam kažem, gospodine.“

„Ne slažem se s vama. Možete mi pomoći da rešim jednu zagonetku. To će vam oduzeti svega desetak minuta. Posle

toga možemo se vratiti svako svom poslu. Ili ću sačekati ovde, dok ne završite svoj radni dan.“

Žak le Sur pogleda u ćelavog čoveka, koji slegnu rame-nima. Zatim dade znak Rolanu da krene za njim na ulicu.

Stotinak metara dalje s leve strane ulice nalazio se mali bar. Osim vlasnika, u njemu nije bilo nikog. Seli su za jedan sto i Rolan naruči dva konjaka. Dok su čekali da im donesu piće, Rolan je i dalje držao desnu ruku u džepu. Le Sur je to uočio.

„Imate pištolj“, primetio je.

„To je samo predostrožnost, za slučaj da budem napadnut“, odgovorio je Rolan mirno. „Obećao sam nekome da ću doći na večeru, i bilo bi nepristojno da se ne pojavim.“

Konjak je stigao. Rolan diže čašicu levom rukom, otpi gutljaj i spusti je na sto.

„A sada, gospodine Le Sure – za kojeg, donedavno, u životu nisam čuo – budite tako dobri i recite mi: zašto želite da me ubijete?“

Le Surovo lice beše nepomično.

„Zašto mislite da to želim?“

„Zato što ste me pre nekih deset godina čekali s pištoljem u Ulici *Des Belles-Feuilles*. Nemam pojma zašto, ali ne možete mi zameriti što sam radoznao.“

Žak le Sur je ćutao. Na trenutak se učinilo da će on Rolanu postaviti neko pitanje. Zatim kao da se predomislio.

„Nismo daleko od groblja *Per Lašez*“, reče on napokon. „Tamo postoji zid zvani Zid federalaca, ispred kojeg su streljani komunari.“

„Čuo sam za to. Pa šta?“

„Streljani su na prečac, bez suđenja. Pobjijeni.“

„Kažu da je u poslednjoj nedelji Komune počinjeno mnogo zločina sa obe strane.“

„Moj otac je bio jedan od ljudi streljanih pored tog zida.“

„Žao mi je što to čujem.“

„Znate li kako se zvao oficir koji je komandovao tim vodom?“

„Nemam pojma.“

„De Sinj. Vaš otac.“ Le Sur ga je pomno posmatrao.

„Moj otac? Sigurni ste u to?“

„Siguran sam.“

Rolan se zagleda u Le Sura. Nije imao razloga da izmisli tako nešto. Zurio je nekud u daljinu.

Je li moguće da je to bio razlog zbog kojeg njegov otac nikad nije želeo da priča o tom razdoblju svog života? Da li ga je proganjalo sećanje na to pogubljenje? Možda ga je čak, na kraju, navelo i da se odrekne vojne službe? Ako je tako, njegov otac je tu tajnu poneo sa sobom u grob.

Ali čak i ako je razmišljao o tome, Rolan je bio previše ponosan da to otkrije Le Suru.

„A to vam daje pravo da me ubijete?“

„Recite mi, gospodine De Sinje, verujete li u boga?“

„Naravno.“

„Pa, ja ne verujem“, odgovori Le Sur. „Zato ne mogu dopustiti sebi taj luksuz da zamišljam zagrobni život. Kad je vaš otac ubio mog, uzeo mu je sve što je imao. Sve.“

„Onda mi je drago što verujem u boga, gospodine. A pretpostavljam, pošto niste hrišćanin, da vi verujete u osvetu.“

„Zar nije istina da mnogi oficiri hrišćani, časni ljudi, veruju da im je dužnost da osвете gubitak Alzasa i Lorene?“

„Neki veruju.“

„U čemu je razlika? Nazovite moju želju da vas ubijem dugom časti.“

„Ali to niste uradili otvoreno, kao častan čovek.“

„Ne bih ugrozio važnije stvari samo da bih obezbedio vašu smrt. Niste dovoljno bitni.“

„Baš lepo“, odgovori Rolan jetko. „Pretpostavljam da su važnije stvari o kojima govorite političke prirode.“

„Naravno.“

„Pa ipak, u poslednjih trideset godina“, primeti Rolan, „radikalne partije su ostvarile mnoge svoje ciljeve.“ Nabrojao je neke od njih. „Mali su izgledi za uspostavljanje monarhije ili bonapartističke vojne vlasti. Svi muškarci imaju pravo glasa. Obrazovanje je besplatno za sve dečake i devojčice – možda ne vidim zbog čega je to neophodno, ali tako je. A obrazovanje je u rukama države, a ne crkve. Vaša birokratija u Parizu, čini mi se, podriva čak i tradicionalnu nezavisnost drevnih francuskih oblasti. Kao nekoga ko voli Francusku, to me rastužuje. Ali sve te promene vam nisu dovoljne?“

„To je samo početak. Ništa više.“

„Onda možda pripadate Radničkoj internacionali.“ Prošle su dve godine otkada se levo krilo konvencionalnih francuskih radikala formalno pocepalo formirajući francusku sekciju Radničke internacionale. „Zadovoljićete se samo socijalističkom revolucijom, šta god to značilo.“

„U pravu ste.“

Rolan se zamišljeno zagleda u njega. Le Sur je bio posvećen svemu što je on prezirao. Suprotstavljao se njemu i svima sličnim njemu na sve moguće načine. Pa ipak, na sopstveno iznenađenje, on ga nije mrzeo. Možda je upravo to što je želeo da osveti smrt svog oca činilo da mu on deluje čovečno.

„Ako verujete da je vaše prisustvo neophodno za svetsku revoluciju, gospodine“, reče Rolan, „onda vam savetujem da više ne pokušavate da me ubijete. Jer je vaša želja da me usmrтите sada zabeležena, i ako mi se nešto desi, odmah ćete biti uhapšeni.“

Le Sur se zagledao u njega. Njegove oči, tako široko razmaknute, svakako su bile bistre. Nisu odavale nikakva osećanja.

„Drago mi je što smo popričali“, rekao je Le Sur mirno. „Vekovima su vaša klasa i sve što vi predstavljate činili snage zla. Ali vidim da napredujemo. Jer vi ste sada gotovo nevažni, a mislim da ćete uskoro postati smešni.“

„Veoma ste ljubazni.“

„Kad mi se ukaže prilika da vas ubijem, iskoristiću je.“ On ustade. „Do tada, gospodine De Sinje.“ Naklonio se i otišao.

Pre nego što se vratio kući, Rolan se setio još nečeg. Želeo je da vidi još nekoga.

„Vozi me preko reke“, kazao je kočijašu. „Možeš da me ostaviš kod crkve Sen Žermen de Pre.“

Ta crkva nije bila daleko od porodične kuće u toj plemićkoj četvrti, ali je Rolan najpre želeo da obiđe stari prezviterijanski samostan u blizini crkve, u kome je živelo nekoliko starijih sveštenika. Tu je stanovao i otac Gzavije Parl-Du.

Otac Gzavije je bio tu i silno se obradovao što ga vidi.

„U poslednjem pismu javio si mi da se vraćaš u Pariz. Ali s obzirom na sve obaveze koje imaš, nisam očekivao da te tako brzo vidim.“

Pisali su jedan drugome svakih mesec-dva, i zato im nije mnogo trebalo da razmene najnovije vesti. Rolan je rekao ocu Gzavijeu kako ga je zadivilo što je zatekao Pariz još otmeniji nego pre. „Ali sam pomislio da će vas možda zanimati da čujete da sam upravo upoznao čoveka koji pokušava da me ubije“, reče on.

„Očigledno još nije uspeo. Ispričaj mi sve“, odgovori sveštenik.

Kad je Rolan završio priču, upitao je sveštenika:

„Da li je moj otac ikada izrazio žaljenje zbog toga što se desilo? Pitam se da li je to uticalo na njegovu odluku da se odrekne vojne službe.“

Otac Gzavije je ćutao.

„Da je tvoj otac ikada rekao nešto o tome u ispovedaonici, ne bih smeo da ti kažem. Ali nije tajna da je on smatrao rat Napoleona III protiv Nemaca budalastom pustolovinom i da ga je uznemirilo međusobno ubijanje Francuza u vreme Komune.“ Radoznavo je pogledao u Rolana. „Želiš li da prijaviš tog Žaka le Sura policiji?“

„Ne. Bilo bi teško dokazati da je pokušao da me ubije pre deset godina. A osim toga...“, on slegnu ramenima, „to nije moj stil.“

„Lično ne mislim da si u neposrednoj opasnosti od tog Žaka le Sura“, reče sveštenik. „Mada ga u moralnom pogledu smatram ludakom, mislim da nije budala. Ako bi, međutim, došlo do socijalističke revolucije...“

„Verovatno bi me ionako ubili.“

„Oduvek sam osećao“, priznao je otac Gzavije, „još od tvog detinjstva, da ti je Bog namenio neki poseban zadatak. Ne bi trebalo da pokušavamo da proniknemo u Božju promisao, ali ipak mi se tako činilo. Mislio sam da je neobično rođenje tvog pretka Djedonea, u vreme Revolucije, bilo znak da Bog gaji posebnu ljubav prema porodici De Sinj. Možda samo treba da čekamo na Njegovo providenje i da se ne zamaramo suviše suludim pričama tog ateiste.“

„Drago mi je što tako kažete, *mon Père*. I sam tako mislim.“

„Kad smo kod tvoje porodice“, reče dobroćudno otac Gzavije, „zar nije vreme da se oženiš? Treba nam novo pokolenje, znaš.“

Rolan se nasmeši.

„Možda ste u pravu. Razmisliću o tome.“

„Nemoj predugo da čekaš. Voleo bih da vidim tvoju decu.“

Rolan ga hitro pogleda. Sveštenik je bio mršaviji nego kada ga je poslednji put video. Da li je bolestan? Primitivši kako ga Rolan gleda, otac Gzavije se nasmeši. „Nisam bolestan, Rolane, ali više nisam mlad. Osim toga, već sam rešio kako ću umreti.“

„Zaista?“

„Mislim da ću znati kada se taj čas približi. A tada name-ravam da odem u Rim.“

„Zašto?“

„Gde drugde umreti“, reče sveštenik s jetkim osmehom, „ako ne u Večnom gradu?“

Šesnaesto poglavlje

1911.

Jednog mirnog nedeljnog septembarskog jutra, dok je Edit s ćerkicama bila na misi, Lik je došao kod brata.

„Možeš li mi pomoći večeras?“, upitao je. „Trebaće nam ona tvoja kolica. Moram da prebacim neki nameštaj.“

„U redu. Da povedem Robera?“ Njegov najstariji sin je bio snažan momak.

„Ne. Hoću da razgovaram s tobom nasamo.“

„O čemu?“

„Reći ću ti kasnije“, odgovori Lik. „Sad moram da idem. Čekaj me sa kolicima večeras kod restorana. U šest.“

Toma Gaskon slegnu ramenima.

„Kako ti kažeš.“

Toma je već nekoliko godina imao ta kolica, i dobro su mu se isplatila.

Gubitak stana u domu gospodina Nea bio je veliki udarac za porodicu Gaskon. Morali su da plaćaju zakupninu, a sa šestoro male dece Edit nije mogla mnogo da zarađuje.

Toma je bio spreman da se vrati na Monmartr, na obode Makija, ali tetka Adelin i Edit nisu htele ni da čuju za to. Kad je, međutim, tetka Adelin pronašla posao kućepaziteljke u blizini Pigala, preselili su se u stan u tom kraju.

Tako su se našli u blizini *Mulen ruža* i u podnožju Monmartra – što nije bio baš ugledan deo grada, jer su po njemu uveče šetale prijateljice noći. Ali Edit je želela da bude blizu svoje tetke, a Toma nije imao ništa protiv da bude blizu brata.

Kao nadzornik, Toma je sada lepo zarađivao. Ali od tada su im se rodile još dve devojčice, i često su kuburili s novcem. Ponekad je tetka Adelin morala da im pomaže da plate stanarinu.

Jednog vikenda, jedan stari prevoznik koji je živio u blizini pitao je da li bi mu Toma pomogao u nedelju. On je obavljao razne poslove, prevozio nameštaj i isporučivao robu u tom kraju. Pošto mu je nekoliko puta pomogao, Toma je shvatio da bi to mogao biti dobar način da dopuni svoju zaradu. Uskoro je, žaleći se na bolove u leđima, starac prestao da radi, a Toma je sebi kupio nova kolica, koja je držao u obližnjoj štali. Ubrzo su svi koji su želeli da prebace nameštaj ili prevezu vreće brašna ili drva za potpalu, počeli da zapitkuju Gaskona je li slobodan u nedelju po podne.

Kad se Edit vratila iz crkve, nije joj bilo drago kad je čula šta Lik hoće.

„Nadam se da će ti platiti“, kazala je.

„Platiće ako zatražim“, odgovorio je Toma.

„Pazi šta prevoziš. Mogla bi biti neka ukradena roba.“

„Neće.“

„Samo pazi da ne bude *Mona Liza*.“

Prošlo je jedva mesec dana otkada je čuvena slika Leonarda da Vinčija ukradena iz Luvra. Uhapšen je najpre Apoliner, pisac kojeg su smatrali anarhistom; a zatim i njegov prijatelj, mladi slikar za kojeg niko još ne beše čuo, po imenu Pikaso. I mada su ostali pod sumnjom, do tada nisu pronađeni nikakvi dokazi protiv njih. Niti je pak bilo ma kakvog traga ili glasa od slike.

„Uvek misliš najgore o mom bratu, bez ikakvog razloga“, požali se Toma. Pre nekoliko godina, jedan zahvalni klijent dao je Liku dovoljno novca da svoj bar proširi u restoran. „Sigurno je ukrao taj novac“, izjavila je Edit. „Lik je tom čoveku spasao život“, uveravao ju je Toma. Ali ona samo šmrknu. „To on kaže“, odgovorila je. „Ti možeš da mu veruješ. Ja ne.“

Njena nerazumna odbojnost prema Liku bila je jedan od nekoliko razloga njihovih bračnih trzavica. Ako je ikad zažalila što je konačno prihvatila kada ju je Toma pitao da se uda za njega one čudesne večeri posle predstave o Divljem zapadu u Bulonjskoj šumi, Edit to nikada nije pokazala. Ako se pokajala što se nije udala za nekoga imućnijeg – a pošto su ostali bez stana, morala je pomisliti tako nešto – njen jedini komentar bio je izvinjenje. „Nikad nisam pomišljala da će se tako nešto desiti. Oduvek smo računali na gospodina Nea.“

Posle deset trudnoća, sa šestoro zdrave dece, još uvek je imala lep stas. Toma nije poznavao mnogo žena za koje se to moglo reći. Kakve god bile njene mane, smatrao je sebe srećnim što je u braku sa Edit.

Posle ručka Toma je poveo svu decu sem dvoje najmlađih u šetnju uz obližnje brdo Monmartr. Danas je uz levu stranu

strme i visoke padine išla i žičara, ali se vožnja njome plaćala. Osim toga, kako je rekao Monik kad se požalila, neće se razmrdati ako ne budu išli stepenicama.

Sunce je obasjavalo visoke bele kupole Crkve Svetog srca. Visoko na brdu, zgrada je blistala nad ogromnom, ovalnom pariskom dolinom.

„Dok sam bio mlad“, pričao je Toma svojoj deci, „ova visoravan je bila tek ogromno polje puno blata i drvenih skela. Često sam se pitao hoću li doživeti da vidim ovu crkvu završenu. Skele s velike kupole skinuli su tek kad si se ti rodila, Monik, kad je meni bilo trideset pet godina.“

„A ti si se više obradovao kada si video mene nego crkvu“, reče ona.

„Osim kad si neposlušna“, odgovori on veselo.

Prostor nekadašnjeg gradilišta sada se potpuno preobrazio. Platforma na kojoj je stajao ogromni vizantijski hram uređena je u prelepe terase i stepeništa, poput visećih vrtova. Blizu ulaza u crkvu stajala je veličanstvena statua Jovanke Orleanke okrenuta ka Parizu. A u međuvremenu je došlo i do još jedne, tananije promene, koja nije bila vidljiva golim okom.

Tokom četiri decenije republikanske vlasti koja je postepeno slabila moć Crkve, izmenjena je čak i poruka Crkve Svetog srca. Ljudi poput oca Gzavijea i Rolana de Sinja pamteli su da je ona označavala trijumf konzervativne Crkve nad radikalnom Komunom. Ali većina Parižana koji su danas posmatrali blistavi beli hram na brdu smatrala ga je spomenikom junaštvu Komune – stanovište koje su radikalne vlade rado ohrabrivale.

Pošto je stanovao na Pigalu, Toma Gaskon je obično dovodio tu svoju decu nekoliko puta godišnje, i ritual je uvek bio isti. Šetali su po vrhu brda, posećivali *Mulen de la*

Galet, gde je njihov stric Lik počeo da radi, obilazili Maki da vide kuću u kojoj je odrastao njihov otac, a zatim zatvarali pun krug na brdu, šetajući pored male škole u kojoj je Toma naučio da čita i piše.

U prvih pet godina, obilazak se uvek završavao dramatičnim trenutkom ispred Sakr kera, pre nego što bi ponovo sišli niz brdo.

Pokazujući preko krovova Pariza ka Ajfelovom tornju što je štrčao u nebo, Toma bi uzviknuo: „Dobro pogledajte ovaj toranj, deco moja, i upamtite ga. Jer on neće još dugo tu stajati.“

Svi su to znali. Hiljadu devetsto devete, dvadesetogodišnja dozvola koju je dobio Gistav Ajfel isticala je. Gradske vlasti će tada narediti da se toranj sruši. Iako tu nije mogao da bude nadzornik, Toma je želeo da se prijavi za taj posao. „Ja sam sagradio taj toranj, i ja ću ga i razmontirati“, govorio je. Ali ipak je znao da će mu to slomiti srce.

Zato mu je jedan slučajni susret početkom hiljadu devetsto osme godine doneo veliku radost. Radio je na jednom projektu južno od Ajfelove kule, a kad je vreme bilo lepo, po završetku radnog dana prolazio je pored tornja pešice. Jedne večeri, u suton, ugledao je mesje Ajfela tik ispred sebe. Nije mogao odoleti da mu priđe i pozdravi ga; a na njegovo zadovoljstvo, Ajfel ga je odmah prepoznao.

„Pa, Gaskone, drago mi je što vas opet vidim.“

„Moguće je, gospodine, da ćete me sledeće godine češće viđati. Jer ću se svakako prijaviti da radim na rastavljanju tornja, mada mi je strahovito žao što će biti sklonjen.“

Ajfel mu se nasmešio.

„Onda imam za vas dobre vesti, prijatelju. Upravo sam produžio ugovor do hiljadu devetsto petnaeste.“

„Još šest godina. I to je nešto, mesje.“

„A imam i druge planove. Shvatate li, dragi moj Gaskone, koliko toranj može biti koristan za radijsko emitovanje?“

„Nisam zapravo razmišljao o tome.“

„Pa, uveravam vas da je to najbolji radijski toranj na svetu. A čuvam i još ponekog keca u rukavu. Verujte mi, prijatelju, mislim da mogu da spasem naš toranj. Samo mi dajte malo vremena.“

Nešto kasnije, Toma je pročitao u novinama da su vojska i mornarica izjavile da je toranj neophodan za vojnu komunikaciju.

Još jednom je Ajfelov genije trijumfova. Toranj je sada bio svetinja. Bio je deo francuske odbrane.

I tako je danas, pre nego što je s decom krenuo kući, Toma Gaskon mogao da zastane, pokaže ka Ajfelovom tornju i kaže deci: „Taj toranj je tako dobro sazidan da će stajati koliko i Notr dam. I uvek pamтите“, dodao je ponosno, „da ga je gradio vaš otac.“

Lik ga je čekao kod restorana. Restoran nedeljom nije radio, te su kapci bili zatvoreni.

Toma se pomalo čudio što je njegov brat sada već čovek tridesetih godina. Nije se mnogo promenio. Bledo lice mu je bilo nešto popunjeno. Toma je imao kratke smeđe kovrdže i one su se prorodile, ali je Liku tamna kosa padala na čelo isto kao nekad. Izgledao je kao Italijan vlasnik restorana.

I mada mu taj mali restoran nije doneo bogatstvo, nesumnjivo mu je donosio daleko više novca nego što je Toma ikad mogao da zaradi radeći fizičke poslove.

Lik se još uvek nije oženio. Ali je Toma viđao svog brata s brojnim lepim ženama.

Ispostavilo se da je predmet koji je trebalo prebaciti mnogo jednostavniji od *Mona Lize*. Bio je to običan tepih.

„Mislio sam da je dobra ideja da stavim tepih u restoran“, priznao je Lik, „ali se pokazalo da nije tako, a stalno zapinjemo za ivice. Pod će opet biti otkriven, a ja ću tepih koristiti u svojoj kući.“ Stolovi već behu sklonjeni u stranu, a tepih je ležao urolan i vezan na podu.

„Težak je“, reče Toma, kad su počeli da ga vuku ka kolima.

„Veoma je kvalitetan“, primeti Lik. „Zato ga nosim kući.“

Dobro su se namučili dok su ga ubacili u kolica, a jedan kraj je i dalje virio iz njih, ali ga je Lik pridržavao i gurao dok je Toma vukao kolica.

„Trebalo je da nam i Rober pomogne“, reče Toma.

„Biće sve u redu“, odgovori Lik.

Do Likove kuće peli su se polako, strmim ulicama. Toma je s godinama fizičkog rada zadobio snagu bivola, ali je ipak stenjao, a Lik se obilno znojio. Konačno su, međutim, stigli do odredišta.

Likova kuća nalazila se na kraju uske uličice na padini Monmartra. Pre nego što ju je Lik kupio, pripadala je jednom graditelju. Ispred ulaza je imala malo dvorište, s grmljem s jedne strane i drvećem s druge. Iza kuće se nalazio mali vrt. S leve strane dizala se strma padina brda, obrasla žbunjem, a na njenom kraju, zid. S desne strane, drugi zid, i zadnja strana šupe susedne kuće. Na padini se nalazila i drvena baraka s klozetom, a pored nje mala baštenska šupa.

Uneli su tepih u kuću, uskim hodnikom do dnevne sobe. Tada su morali da se odmore.

„Doneću ti pivo“, reče Lik, a Toma zahvalno klimnu glavom.

Dok im je Lik sipao pivo, Toma reče: „Mislim da je tepih prevelik za ovu sobu.“

„Iseći ću ga.“

„Hoćeš li da ga razmotam, da vidimo? Mogu da ti pomognem.“

„Ne sada. Suviše sam umoran.“

„O čemu si onda hteo da razgovaramo?“

„Oh. Samo sam hteo da te pitam treba li ti novaca. Imam dovoljno ušteđevine.“

„To je lepo od tebe, Lik. Ali sve je u redu. Ako ikad budem u nevolji, reći ću ti.“

„Slobodno mi reci.“

U tišini su popili pivo, a onda je Lik ustao da ode do toaleta.

Toma je pogledom odmerio tepih. Zapitao se koliko je duži od sobe. Odjednom mu pade na pamet da bi, ako odseku komad, mogao da ga odnese kući i stavi u svoj hodnik. Izvadio je nož i presekao konopac kojim je tepih bio vezan, i počeo da ga razmotava.

Odjednom je ustuknuo i užasnuto se izbečio.

Lik ga je tužno gledao.

„Zašto si to uradio?“, pitao je.

Toma je ćutao.

„Izašao sam samo na trenutak.“ Lik uzdahnu. „Nisam hteo da to vidiš. Nisam hteo da znaš.“

„Šta se desilo?“

„Nesrećan slučaj. Bilo je grozno.“

„Zašto nisi pozvao policiju?“

„Nisam mogao. Možda ne bi verovali da je to bila nesreća.“ Odmahnuo je glavom. „Nije dobro izgledalo.“

„Ti si je ubio?“

„Naravno da nisam.“

„Neko će je tražiti.“

„Ne bih rekao. Ona je bila samo... mlada noćna dama. Ako me pitaju, mogu da kažem da je otišla. Ali mislim da me čak neće ni pitati. Samo moram da se otarasim leša.“

„Zašto si je ubio?“

„Nisam. Kunem se. Došlo je do svađe... Pala je. Nesrećan slučaj. To je sve.“

„*Oh mon Dieu!*“

„Ne smeš nikom da kažeš, Toma. Čak ni Edit. Naročito Edit.“ On zastade. „Osim ako želiš da ti brat bude...“

Pogubljen. Ili bar zatvoren.

„A sad sam i ja saučesnik“, reče Toma.

„Raspakovao si tepih. Nisam nameravao da se to desi.“

„Kako ćeš se rešiti leša?“

„To je tajna. Osim ako želiš da mi pomogneš.“

Toma je ćutao. Imao je dve mogućnosti. Jedna je bila da odmah ode u policiju i izda brata. Druga je bila da ga ne izda. Ako odabere ovu drugu, želeo je da bude siguran da leš nikada neće biti pronađen. Sirotica je ionako bila mrtva.

Razmišljao je.

„Nisam znao šta je u tepihu. Razumeš li? Ako te ikada uhvate i otkriju da sam ja doneo tepih ovamo, nisam imao pojma šta je u njemu.“

„To je i bio moj plan.“

„Kako ćeš je sakriti?“

Lik pogleda kroz prozor. Već je padao mrak.

„Uskoro ćeš videti“, reče on.

Pre godinu dana, objasnio je Lik, otišao je u nužnik i tik iza sebe čuo kako se ruši zemlja i kamenje. Ispitavši o čemu je

reč, otkrio je mali odron na padini. Zagledavši malo detaljnije to mesto, primetio je da se tu pojavila i mala pukotina, široka desetak centimetara. Kada je u nju gurnuo štap, shvatio je da se tu nalazi šupljina. Stena je bila sasvim meka. Proširivši otvor, uskoro je mogao da uđe u taj prostor, i ubrzo se našao u tunelu.

„Nisam se previše iznenadio. Znaš da je brdo Monmartr puno kopova starog rudnika gipsa.“

„Pa jesi li ga istražio?“

„O, da. Tu je čitava mreža tunela.“ On zamišljeno klimnu glavom. „I tako sam prepravio nužnik i pored njega izgradio šupu. Zadnji zid šupe može da se gurne u stranu. Otvor jame je tik iza njega.“

„Jesi li to ikome rekao?“

„Nikome, osim tebi.“

Mada niko nije nadzirao mali vrt, Lik je ipak sačekao da padne mrak pre nego što je poveo brata do nužnika. Dao mu je da nosi pokrivenu lampu. Dok je Toma čekao, Lik je ušao u malu šupu pored zahoda i Toma ga je čuo kako otvara drvenu pregradu.

„Donesi lampu“, prošaputa Lik. Toma uđe u šupu i oseti kako ga Lik usmerava ka tunelu. „Skreni levo“, šaputao je Lik, „i idi dvadeset koraka napred. Onda možeš da otkriješ lampu.“ Toma je pod nogama osećao kamen.

Kad je otkrio lampu, video je da se nalazi u visokom prolazu, širokom oko dva metra, koji vodi nekud u daljinu. Hodnik je bio suv, a zidovi behu sasvim glatki.

„Ostavi lampu ovde“, reče mu Lik. „Spolja niko ne može da vidi svetlo. Sad se vraćamo po devojkicu.“

Devojka je očigledno bila tek u ranim dvadesetim. Svetle kose. Na licu su joj bili vidljivi tragovi udarca, ali je taj udarac nije ubio. Bilo je verovatnije da je nastradala od udarca u potiljak. Sigurno je pala na nešto. Toma požele da pita „Kako se to desilo?“, ali je zaključio da što manje zna, to bolje.

Krvi nije bilo mnogo, a Lik je čvrsto umotao devojkicu u nekoliko velikih stolnjaka da ne bi procurila. Bila je sasušena i crna.

„Moraćeš da se otarasiš tih stolnjaka. A možda je i tepih isprljan“, rekao je Toma.

„Znam“, odgovori Lik. „Ako na tepihu primetim mrlju, odseći ću je. Upotrebiću samo čisti deo tepiha. Ostatak ću spaliti. Niko to nikada neće videti.“

Kad su izneli devojkicu telo iz kuće, bio je potpuni mrak. Nosili su leš pomoću konopaca, što im je olakšalo posao. Najteže je bilo ubaciti je u šupu i zatim zatvoriti vrata, ali su ipak uspeli. Kad su se našli u prolazu, Lik je zatvorio ulaz. Posle toga je prolazak tunelom bio relativno lak. Kad su stigli do lampe, spustili su telo. Toma je uzeo lampu i vratio se istim putem nazad. Hteo je da vidi da li su negde ostali tragovi krvi. Nije ih našao.

„Kuda sad?“, pitao je.

Bez ijedne reči, Lik prebaci konopac preko levog ramena i, držeći lampu u desnoj ruci, krene napred. Tri ili četiri puta skretali su u hodnike slične prvom, sve dok nisu stigli do jednog još šireg i višeg. Nekoliko puta su zastajali da se odmire. Toma nije bio siguran koliko su daleko odmakli, ali je mislio da su sigurno prešli oko trista metara.

„Jesi li siguran da ovde niko neće ući?“, pitao je Toma.

„Ne bi ni mogao. Sve sam istražio. Ovaj deo starog rudnika odsečen je već decenijama. Mali odron iza moje kuće otvorio je jedini ulaz u njega.“

„Zašto onda idemo tako daleko?“

„Videćeš.“

Konačno su stigli do veće odaje, gotovo nalik na pećinu.

„To je to“, reče Lik. Spustili su telo. Zatim Lik visoko diže lampu. A Toma užasnuto kriknu.

Jer više nisu bili sami.

Svuda unaokolo duž zidova ležali su kosturi. Neki behu postavljeni bezmalo u sedeći položaj, i zurili su u njih u svojoj odrpanoj odeći, kao na nekakvoj tajnoj večeri u mraku.

„Znaš li ko su oni?“, upita Lik.

„Ne.“

„Pre četrdeset godina, na kraju Komune, odigrala se čuvena poslednja bitka komunara kod *Per Lašeza*. Međutim, pre toga se jedna grupa njih kod Monmartra povukla u rudnik gipsa. Umesto da uđu da ih dokrajči, vojska je dinamitom srušila ulaz u taj rudnik. Znali su da iz tog dela rudnika nema izlaza. U hodnicima sam pronašao i druge skelete, ali mislim da su se ovi ovde dogovorili da se zajedno poubijaju.“ Pogledao je u devojkicu leš. „Pomozi mi da joj skinemo odeću, a onda ćemo je odvući do zida.“

Taj zadatak nije bio prijatan, ali su ga ipak obavili. U jednom trenutku, Toma je naglo udahnulo, a Lik ga je upitao: „Šta je bilo?“, na šta je Toma odgovorio: „Ništa.“ Kad su nago telo devojkice naslonili na zid, Lik je pažljivo skinuo istrulele ostatke kaputa jednog komunara i obavio ih oko devojkice.

„Za godinu-dve, i njen će kostur ličiti na ostale.“

„Ako iko zaviri u šupu...“

„Mislio sam i na to. Mogu opet da zatrpam padinu. Da zatvorim ulaz. Biće sve u redu.“

Toma se namršti.

„Samo jedno ne razumem. Zašto si uopšte pripremio šupu i ulaz u tunel?“

Lik je oklevao.

„Mislio sam da bi to bilo dobro mesto da se nešto sakrije. To jest, ako bih hteo nešto da krijem.“

„Ah“, reče Toma.

Kad su se vratili u kuću, Lik reče da Toma treba da ide.

„Večeras ću zapaliti vatru na ognjištu“, objasnio mu je. „Moram da spalim odeću i stolnjake. Zatim ću pregledati tepih. Treba da odeš pre nego što počnem s tim.“

„Doneo sam ti tepih, to je sve. Moram da izdržavam porodicu“, rekao je Toma.

„Znam.“ Lik ga pogleda. „Kad sam bio mali, spasao si me od bande Daluovih. I tukao si se zbog mene. Nikada to nisam zaboravio, znaš.“

Toma slegnu ramenima.

„Ti si moj mlađi brat. To je to.“

„Noćas si mi opet spasao život.“

„Neću to više raditi“, upozori ga Toma.

„Neću ti to više ni tražiti.“ Lik je tužno pogledao brata. „Da li me još voliš, brate?“

Toma mu nije odgovorio.

„Pa“, reče tiho Lik, „ja tebe volim.“

Tada je Toma otišao kući.

Dok je vozio kolica niz brdo, prisećao se svega što je video. Činilo se da je Edit bila u pravu kad je reč o njegovom bratu. Ako je želeo da obezbedi sebi tajno skrovište, onda je verovatno primao ukradenu robu, a možda i krao, baš kao što je ona rekla.

Međutim, uočio je nešto još gore. Dok su pri svetlu lampe svlačili devojkicu, Toma je odjednom primetio da ona oko usana i nosa ima modrice koje nisu ličile na modrice od udarca. Znao je samo za jedan način da se zadobiju takve povrede.

Devojka je namerno ugušena.

Njegov brat ju je možda udario. Ona je možda udarila potiljkom u nešto. Ali to nije bio uzrok smrti. Lik ju je ugušio.

Brat ga je upravo učinio saučesnikom u ubistvu.

Toma se tri dana pitao da li da ode u policiju. Međutim, opasnost je bila prevelika. Šta bi mogli da urade s njim?

Nedelju dana kasnije Lik je svratio do njih, ali tek nakratko. Odlazeći, pokazao je da ga Toma isprati.

„Dolazila je policija. Pitali su me da li sam je video. Rekao sam da mislim da je dolazila krajem nedelje, i da mi se čini da je spominjala da bi mogla otići iz grada. Ali rekoh im da sam takve stvari i ranije slušao od tih devojaka, i da se na kraju obično opet pojave. Pitali su me znam li odakle je ona. Nemam pojma, rekoh. Mogu ti reći da nisu bili naročito zainteresovani.“

„Nemam pojma o čemu pričaš“, odgovori tiho Toma.

„Ne brini“, reče Lik, „ni ja.“

Nedelje su prolazile, ali ništa novo nisu čuli. Došla je zima i devojkica je zaboravljena. Malo uoči Božića pao je sneg, prekrivajući tamu ispod pariskih ulica; a dan posle Božića granulo je sunce i sneg je blistao, beo poput Crkve Svetog srca, visoko na brdu Monmartr.